

Recenzijos

Antanas Balašaitis. **Žodžiai ir žodynai**. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 260 p.

Lietuvių kalbos instituto išleista Antano Balašaičio knyga „Žodžiai ir žodynai“ yra populiariųjų leidinių serijoje „Kalba ir žmonės“ 1984 m. pasirodžiusios knygos tokiu pačiu pavadinimu antrasis pataisytas ir papildytas variantas. Autorius, dar 1956 m. apgynęs disertaciją „Lietuvių kalbotyros terminų istorija“, visą gyvenimą liko žodžių ir žodynų populiariantas ir kartu žodžio meistras. Jo daugiau nei du dešimtmečius darbuotasi prie didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“, parašyta per 400 straipsnių ir straipsnelių ar anotacijų terminų, leksikologijos ir leksikografijos klausimais. Antanas Balašaitis pats kadaise vadovavo žodžių rinkimo ekspedicijoms, daugiau nei dešimt metų dirbo Mokslo ir enciklopedijų leidyklos Filologijos redakcijos vedėju.

Jau pirmasis knygos „Žodžiai ir žodynai“ leidimas visiškai atitiko savo paskirtį ir buvo skaitomas universitetuose per leksikologijos ir leksikografijos paskaitas. Knygelę skaitė tie, kuriems rūpi žodis (kaip vienetą), žodynas (dažniausiai suvokiamas kaip tam tikrų žodžių ar žodžių junginių rinkinys) ir apskritai kalba.

Naujo leidimo pratarmėje užsimenama apie papildymus: daugiausia dėmesio skirta lietuvių kalbos žodynams, išsamiau stengtasi atskleisti pirmųjų LKŽ tomų leidimo sąlygas ir aplinkybes. Knyga gausiai iliustruota, kai kurios dalys parašytos konspektyviau, kai kur, ypač paskutiniuose skyriuose, siekta išdėstyti savo nuomonę apie dabartinę kalbos padėtį.

Knygą sudaro keturi skyriai: „Bendri žodynų istorijos bruožai“, „Žodynų įvairovė“, „Lietuvių

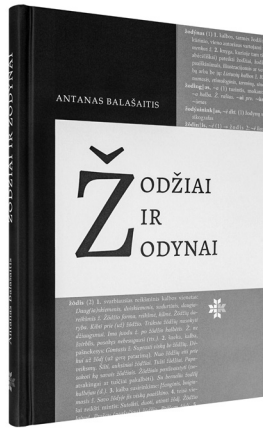
kalbos žodynų istorija“ ir „Rūpestis dėl lietuviško žodžio“. Kokiais naujais šaltiniais remtasi, nurodoma kiekvieno skyriaus išnašose.

Skyrius „Bendri žodynų ir istorijos bruožai“ pradedamas įvadiniais pasvarstymais „Kas yra ir ką reiškia žodis“ ir „Kam reikalingi žodynai“. Aprašomos žodynų užuomazgos – molinės dantiraščių lentelės, kuriose fiksuoti pirmieji šumerų ir akadų ar asirų žodžiai, paminimi graikų ir arabų žodynai. Pavyzdžiui, arabas Firuzabadis (1329–1414) parašęs apie šimto tomų žodyną „Al-Quāmūs al mūkīt“ (pažodžiui maždaug „Beribis žodžių okeanas“), kuris vėliau buvo išverstas į persų ir turkų kalbas. Pateikiama duomenų apie įvairių kalbų (anglų, prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų, vengrų ir pan.) pirmuosius žodynus ir jų paskirtį.

Daugelyje Europos tautų leksikografija prasidėjusi nuo glosarijų, kurių paskirtis buvo paaiškinti nesuprantamus ir tarmiškus žodžius. Tokių sąrašų (glosų) buvo galima rasti prie rankraštinių Biblijos leidimų, taip pat romėnų teisės tekstų vertimų. Viduramžių žodynėliai vadinti įvairiais pavadinimais: *granarium* „klėtis“, *rosarium* „rožynas“, *vocabularium breviolocus* „trumpas žodynas“. Lotynų ir kitų kalbų žodynų istorija susijusi su Renesanso epocha, antai pirmasis spausdintas lotynų–anglų kalbų žodynas išleistas 1500 m. ir pavadintas „Ortus vocabulorum“ („Žodžių kilmė“). XV a. prasidėjus Reformacijai žodynų leidimui įtakos turėjo Biblijos senosiomis ir tautinėmis kalbomis. Štai Petrus Dasypodijus 1535–1536 m. parengė lotynų–vokiečių ir vokiečių–lotynų

kalbų žodyną, kuriame stengėsi pateikti kuo daugiau visoms vokiečių tarmėms bendros leksikos. Tuo metu pasirodė du lenkų leksikografiniai svarbūs darbai: 1564 m. Karaliaučiuje išleistas Jano Mončinskio (Jan Mączynski) „Lexicon latinopolicum“, 1621 m. Krokuvoje – Grigalijaus Knapijaus (Gregorius Cnapius) „Thesaurus polono–latino–graecus“. 1638 m. Georgas Mancelis (Georg Manzel) paskelbė pirmąjį latvių kalbos žodyną „Lettus“. Jame yra ir lituanizmų, vartotų latvių tarmėse, pavyzdžiui: *akylas, dieveris, ežia, gelbėti, lakstyti, nuogas* ir pan.

Skaitydami pirmą skyrių sužinome, kokie leksikografiniai darbai buvo vadinami *azbukovnikais*, o kokie *kalepinais*, kas pirmasis pavartojo lietuvišką žodį *žodynas* ir kokie buvo ankstesnių žodynų pavadinimai. Rašoma, kad svarbiausias žodynų leidimo centras XVI a. buvo Paryžius, o pirmąjį Europoje bendrinės kalbos aiškinamąjį žodyną „Lingva Toscana“ (1621) parengė italų Florencijos akademija. Kiek daugiau autoriaus sustota prie aiškinamųjų kitų kalbų žodynų, pavyzdžiui, prie keturtomio prancūzų „Dictionaire de l'Académie française“ (1694), kurio autoriams rūpėjo pateikti pavyzdinės kalbos žodžių. Rengti norminamuosius žodynus buvo ir kitų šalių (Danijos, Portugalijos, Vokietijos) mokslo draugijų, vadinamųjų akademijų, tikslas. Paminėtas Samuelio Džonsono (Samuel Johnson) anglų kalbos žodynas „Dictionary of the English Language“ (1753), sulaukęs daug leidimų, penkiatomis Johano Kristofo Adelungo (Johan Christoph Adelung) žodynas, padėjęs įtvirtinti vokiečių aukštaičių tarmę vokiečių literatūroje ir kt. Ispanų kalbininkai rėmęsi klasikineis ispanų literatūros darbais, todėl

šešiatomis žodynas „Diccionario da lengua española“ (1726–1739) dažnai dar vadinamas autoritetų žodynu.

XIX a. iškilus lyginamajai istorinei kalbotyrai pradėti rašyti istoriniai žodynai. Knygoje išsamiau aprašyta vokiečių kalbos istorinio, daugiausia raštų kalbos, žodyno, pradėto rengti brolių Jakobo ir Vilhelmo Grimų (Johann Jacob Grimm, Wilhelm Grimm) „Deutsches Wörterbuch“ (pirmasis tomas išėjo 1852 m.; žodynas baigtas leisti tik 1960 m.) bei vadinamojo Didžiojo Oksfordo žodyno genezė. Paminėtas keturtomis Vladimiro Dalio „Aiškinamasis gyvosios didžiarusių kalbos žodynas“ („Толковый словарь живого великорусского языка“, 1863–1866), išsiskiriantis šnekamosios kalbos medžiagos ir ankstesniuose žodynuose nemintų žodžių gausa, Karlio Miülenbacho (Kārlis Milenbahs) ir Janio Endzelyno (Jānis Endzelins) daugiatomis latvių kalbos žodynas, vadinamasis Vitoldo Doroševskio (Witold Doroszewski) 11 tomų lenkų kalbų žodynas. Aptariami ir prūsistikos leksikografiniai darbai bei pagrindiniai prūsų kalbos tyrėjai, papasakojama jotvingių žodynėlio, kurį tyrinėjo Zigmas Zinkevičius, radimo istorija.

Skyriuje „Žodynų įvairovė“ žodynai, remiantis rusų kalbininko Levo Ščerbos teoriniais darbais, skirstomi opozicijomis: pagal tai, ar juose aiškinami žodžiai ar jais reikiamos sąvokos, norima parodyti žodžių raidą ar dabartinę vartoseną, aprašoma visa kalbos leksika ar kokia nors jos dalis, vienos kalbos žodžiai ar poros (kelių), žodžiai grupuojami į tam tikras temas ar pateikiami pagal abėcėlę. Toliau žodynai nagrinėjami pagal tipus: istoriniai ar etimologiniai, tarmių, vietovardžių, vardų ir pavardžių, atskirų autorių žodynai, termi-

nų, aiškinamieji ir verstiniai žodynai ir pan. Pateikti svarbiausi faktografiniai duomenys, bandoma konkrečiais pavyzdžiais nusakyti esminius žodynų skirtumus. Supažindinama su pastarųjų dviejų–trijų dešimtmečių enciklopediniais žodynais (etikos, filosofijos, literatūros, botanikos, pedagogikos, religijotyros terminų ir kt.), enciklopedijomis. Istoriniuose žodynuose parodoma leksikos raida, o etimologiniuose aiškinama žodžių kilmė. Kiek plačiau aprašyti vadinamieji rašytojų žodynai (pavyzdžiui, Martyno Mažvydo) ir senųjų raštų indeksai (Samuelio Chilinskio Biblijos, Mikalojaus Daukšos „Postilės“ ir „Katekizmo“ ir kt.). Gaila, nepaminėtas Vokietijos kalbininkų, vadovaujamų Volfgango Hoko (Wolfgang Hock), 2015 m. parengtas pirmasis senosios lietuvių kalbos etimologijos žodynas „Altlitauisches etymologisches Wörterbuch“ (sutrumpintai ALEW). Tai didžiulis ir labai vertingas leksikografinis darbas, tiesa, parašytas vokiečių kalba. Taip pat nėra informacijos ir apie nepopierinius leksikografijos duomenynus – Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazę, Prūsų kalbos paveldo duomenų bazę, Lietuvių kalbos institute kaupiamą ir tvarkomą Senųjų raštų duomenų bazę, kurios vienas iš uždavinių yra pateikti tiesiogines ir atvirkštines konkordancijas, padedančias rasti žodį šaltinyje ir pasitikrinti jo vartoseną.

Knygoje rašoma ir apie tarmių žodynus, kurių nuo 1984 m. jau ištis nemažai išleista. Jų struktūrai ir naujumui aprašyti galima būtų skirti net visą monografiją. Iš naujesnių galima paminėti šiuos: autorių kolektyvo „Zanavykų šnektos žodyną“ (3 t., 2003–2006), Angelės Vilutytės-Rimševičienės „Kaltanėnų šnektos žodyną“ (2006), Aldono Pupkio „Kazlų Rūdos šnektos žodyną“ (2 t., 2008–2009), Juozo Aleksandravičiaus „Kretingos tarmės žodyną“ (2011), Klementinos Vosylytės „Kupiškėnų žodyną“ (4 t., 2007–2013), Žanetos Urbanavi-

čiūtės-Markevičienės ir Aurimo Markevičiaus „Vidiškių šnektos žodyną“ (2014), Birutės Rokaitės-Vanagienės „Šiaurės vakarų žemaičių žodyną“ (2 t., 2014–2015). Pateikiama duomenų ne tik apie žodynus, bet ir apie atskiromis knygomis leidžiamus tarminių tekstų rinkinius. Apskritai justi autoriaus pagarba pačiam darbui – tarminių duomenų rinkimui – ir tarminių žodynų rašytojams, kurių dauguma šį darbą dirbo per atostogas ir laisvalaikiu. „Išskirtinio dėmesio šiame bare nusipelnė Aloyzas Vidugiris, laiku suskubęs išgelbėti XX amžiaus pabaigoje išnykusios Zietelos šnektos palikimą. Prasmingi darbai verti pagarbos“, – rašoma knygoje.

Aprašant vietovardžių ar asmenvardžių žodynus remiamasi ne tik žodynų pradžioje (įvade) ar pabaigoje pateikiama informacija, bet ir pridėdama konkrečių žodyno straipsnių pavyzdžių. Jie padeda lengviau atpažinti žodynų mikrostruktūros skirtumus ir panašumus, pavyzdžiui, kaip pateikiama vardo ar pavardės kilmė ir paplitimas, geografinės nuorodos, aprašomo objekto (miškas, pelkė, miestas) pobūdis ir kt. Atkreipiamas dėmesys į vietovardžių žodynus, kuriuose pateikiamos taisyklingos, sunormintos vietovardžių formos ir kirčiavimas (plg. 2002 m. išleistą Aldono Pupkio, Ritos Miliūnaitės ir Marijos Razmukaitės parengtą „Vietovardžių žodyną“), taip pat ypač populiarių Kazimiero Kuzavinio bei Bronio Savukyno parengtą „Lietuvių vardų kilmės žodyną“ (paskutinis leidimas 2009). Žinoma, be ankstesnių toponimikos žodynų (Aleksandro Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas“, 1981) ar dvitomio asmenvardžių (Vitalijos Maciejauskienės, Marytės Razmukaitės ir Aleksandro Vanago „Lietuvių pavardžių žodynas“, 1985–1989), užsiminta apie jau pradėtą leisti „Lietuvių vietovardžių žodyną“, rengiamą pagal beveik 100 metų kauptą kartoteką (šiuo metu išleisti trys pirmieji tomai (2008, 2014,

2018). Vietovardžių žodyno vienas iš tikslų yra „pateikti visus gyvojoje kalboje žinomus vietovardžius, paaiškinti jų kilmę, sudaryti galimybę vietovardžius tirti, vartoti“.

Kiek skurdžiau aprašyti dvikalbiai žodynai, iš jų išskirti pirmas lietuvių ir skandinavų kalbų darbas – „Lietuvių–norvegų kalbų žodynas“, parengtas Evaldos Jakaitienės ir Sturlos Berg-Olseno, Dalios Švambarytės „Japonų–lietuvių kalbų hieroglifų žodynas“ (2002). Pastaraisiais dešimtmečiais daugiau leidžiama keliakalbių terminų žodynų.

Terminų žodynų aprašą, nors ir trumpą, buvo galima baigti informacija apie VLKK tvarkomą ir prižiūrimą Terminų banką, nes būtent jį ir traukiami minimi statybos, radioelektronikos, fizikos ir kt. sričių žodynai, jame sukurtos terminų paieškos galimybės pagal įvairius parametrus.

Leksikos tarpusavio santykius rodo lietuvių kalbos sinonimų, frazeologizmų, palyginimų, antonimų žodynai. Paminimi jų autoriai: Antanas Lyberis, Jonas Paulauskas, Klementina Vosylytė, Irena Ermanytė, taip pat senieji ir naujieji leidimai, kai kurie jau parengti autorių kolektyvų. Šiek tiek pateikiama ir leksikologinės bei leksikografinės informacijos.

Žodžių žodynuose galima grupuoti ne pagal pradinę abėcėlės raidę ar temas kaip teminiuose, arba ideografiniuose, žodynuose, bet ir pagal baigmenis, plg.: *jambas, lambas, topinambas, ditirambas* – tai atvirkštinis žodynas. Dažnumų žodynams svarbi statistinė žodžių analizė, grindžiama reprezentatyviais tekstynais, pavyzdžiui, dažni būna nekaitomieji žodžiai (ypač jungtukai), veiksmažodis *būti*, daiktavardžiai *žmogus, Lietuva* ir pan. Tiesa, autorius remiasi ne naujausiais dažnumų žodynų leidimais. Junglumo žodynai vartotojams padeda parodyti linijinius žodžių ryšius, kitaip tariant, sintaksinį, leksinį ir semantinį junglumą ar suderinamumą. Autoriaus minimas tik

Nijolės Sližienės „Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas“ (1999–2004). Šiuo metu jau rengiami ir kolokacijų žodynai. „Lietuvių kalbos daiktavardinių frazių žodyne“ (2012) pirmą kartą bandyta aprašyti daiktavardines kolokacijas.

Žargonų žodynų yra parengę Egidijus Zaikauskas ir Robertas Kudirka. Juose surinkta leksika knygoje nėra detalizuota, tik nurodytas apytikslis leksinių vienetų skaičius. Atkreiptas dėmesys į latvių kalbos slengo žodyną „Latviešu valodas slenga vārdnīca“ (2006), rusų kalbos keiksmažodžių žodynus. Autorius nurodo ir verstinių simbolių žodynų bei Lionės Lapinskienės parengtą „Simbolinių reikšmių žodyną“ (2006), iš anglų kalbos verstą „Cinikų žodyną“ (2007).

Didžiausias knygos skyrius – „Lietuvių kalbos žodynų istorija“. Išvardijami žymiausi senųjų žodynų tyrėjai: Jonas Kruopas, Vincentas Drotvinas, Giedrius Subačius, Vincas Urbutis, Petras Jonikas, Algirdas Sabaliauskas, Zigmas Zinkevičius. Prisimenama, kad Birutė Tolutienė išnagrino Antano Juškos leksikografinę veiklą, Bronė Vosylytė – Kazimiero Būgos žodyno sudarymo principus, o Vincentas Drotvinas parengė išlikusių XVII–XVIII a. žodynų faksimilinius leidimus. Skyrius dalijamas į mažesnius poskyrius: „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“, „Mažojoje Lietuvoje parengti žodynai“, „Pirmieji moksliniai žodynai“, „XIX a. žodynininkai ir jų pastangos norminti raštų kalbą“, „Antano Juškos šnekamosios kalbos žodynas“, „Kazimiero Būgos leksikografijos užmojai“, „Didysis *Lietuvių kalbos žodynas*“, „Norminamieji bendrinės kalbos žodynai“.

Senųjų žodynų istorija buvo gerai aprašyta ir pirmame knygos leidime: pateikti svarbiausi duomenys apie žodynų autorius, žodynų pasirodymo aplinkybes, šaltinius ir paskirtį, atkreiptas dėmesys į žodynuose fiksuotą leksiką ir jos pobūdį, duota žodyno straipsnių pa-

vyzdžių. Dabar informacija papildyta naujais pavyzdžiais, kritinių ir faksimilinių leidimų bei jų autorių paminėjimais, įvairių leidimų, originalių titulinų puslapių ir atskirų žodynų puslapių nuotraukomis. Atkreiptas dėmesys į anksčiau vykusias diskusijas (pavyzdžiui, dėl Sirvydo pavardės formos), į šiuo metu keliamas hipotezes (pavyzdžiui, dėl anoniminio vokiečių–lietuvių kalbų „Clavis Germanico–Lithvana“ autorystės). Ankstyviausi išlikę rankraštiniai vokiečių–lietuvių kalbų žodynai „Lexicon Lithuanicum“ ir „Clavis Germanico–Lithvana“ yra reikšmingi kaip vėlesnių tiek rankraštinių, tiek spausdintų žodynų šaltiniai. Dabar jie laisvai prieinami Vincento Drotvino, parengusio faksimilinius leidimus, dėka. Paminėti ir nauji Pilypo Ruigio ir Frydricho Vilhelmo Hako žodynų tyrimai, Jokūbo Brodovskio (2009) ir Frydricho Hako (2012) žodynų leidimai su faksimilėmis, perrašais, žodžių indeksais, taip pat įvadiniais straipsniais ar studijomis.

Taikli faktografinės medžiagos atranka padeda aiškintis Sirvydo žodyno (pirmojo leidimo) vienintelio išlikusio egzemplioriaus kelią. Antanas Balašaitis yra atradęs ir vandenženklį, leidžiantį patvirtinti nuomonę, kad Sirvydo žodynas išleistas iki 1620 metų. Kad autoriui artimi Sirvydo žodynai, rodo ir pridėtų pavyzdžių gausa, jų vartosenos, paplitimo (ar perimamumo) ir semantinis aptarimas. Galiausiai sužinome, kodėl Kazimiero Pakalkos faksimilinio leidimo antraštiniame lape nebuvo įrašyta Sirvydo pavardė.

Kiti Balašaičio pateikiami pavyzdžiai aiškiai rodo, kaip keitėsi žodynų straipsnių struktūra (kiek buvo pateikiama gramatinės informacijos, kaip parenkami atitikmenys ir kaip suvokiamas jų sinonimiškumas, kaip buvo atkreipiamas dėmesys į fonetinę žodžio struktūrą, ar pateikiama duomenų apie žodžių kilmę, vartosenos paplitimą ar sritis), kaip plėtėsi

žodynų antraštynai, kaip naudotasi religiniais raštais, Naujuoju Testamentu ir visa Biblija, kokią įtaką žodynai turėjo vėlesnei leksikografijai. Pavyzdžiui, Frydricho Vilhelmo Hako žodynu, nors ir paremtu išimtinai religinių raštų leksika, naudojosi visi XVIII ir XIX a. Mažosios Lietuvos leksikografai, nuo jo dažnai pradedama žodžių fiksacija ir „Lietuvių kalbos žodyne“.

Moksliniai žodynai aprašyti taip pat gana taikliai: nurodomi pagrindiniai šaltiniai, žodynų talkininkai, leksikografiniai metodai bei jų naujovės. G. H. F. Neselmano (Nesselmann) žodynas nuo anksčiau leistų skyrėsi žodžių pateikimo tvarka (vokiečių mokslininkas pirma surašė žodžius, prasidedančius balsėmis, paskui – priebalsėmis), taip pat Neselmas pateikė daug įvairių Mažosios Lietuvos tarmių ir šnektų duomenų, bandė nurodyti tikslią jų vartojimo vietą, jo žodyne pasitaikė ir žodžių kilmės pastabų. Frydricho Kuršaičio žodynas buvo pirmasis kirčiuotas lietuvių kalbos žodynas, autoriaus negirdėti ar jo tarmėje nevertoti žodžiai buvo dedami į skliaustelius, tik kai kurie vediniai dedami į lizdus ir pan. Trumpai aptariamas ir kito Kuršaičio – Frydricho sūnėno Aleksandro Kuršaičio – keturtomis lietuvių–vokiečių kalbų žodynas, Makso Nydermano (Max Niedermann), Alfredo Seno (Senn) ir Antano Salio rengtas „Lietuvių rašomosios kalbos žodynas“.

Visą XVIII a. LDK remtasi vieninteliu spausdintu Konstantino Sirvydo žodynu „Dictionarium trium linguarum“ (paskutinis leidimas 1713). Todėl XIX amžius LDK buvo išskirtinai rankraštinės leksikografijos amžius, žodynus kūrė ne kunigai (kaip Mažojoje Lietuvoje), o žemaičiai inteligentai, dažnai bajorai. Daugiausia rengta žodynų su lenkų kalba, kuri tuo metu vyravo, lietuviški pavyzdžiai buvo paremti kuria nors žemaičių šnektą arba derintos kelios šnektos. Minimi pagrindiniai rank-

raštinių žodynų autoriai, trumpai aptariami šių darbų šaltiniai ir pobūdis. Dionizas Poška rėmęs Samuelio Lindės lenkų kalbų žodynu, naudojęs K. G. Milkaus ir Konstantino Sirvydo žodynais, jo žodyne naujas realijas įvardijantys žodžiai dažniausiai verčiami aprašomuoju būdu, žodžiai iliustruojami literatūros citatomis, šnekamosios kalbos posakiais, savo sukurtais dveiliais ir ketureiliais, pateikta gausybė fonetinių variantų siekiant prisiderinti prie skirtingų tarmių žodyno vartotojų. Dominikas Sutkevičius pirmasis bandęs parengti istorinį lietuvių kalbos žodyną, rėmęs daugiausia raštų leksika, o Jurgis Pabrėža pirmasis sudaręs botanikos žodyną, kuriame aprašęs kelis šimtus Vakarų Lietuvos augalų. Beje, jis ir sukūrė terminą *žodynas*. Simonas Daukantas iš viso rašęs keturis dvikalbius žodynus, išspausdintas tik vienas. Trumpai aptarti ir kiti žodynai – Kazimiero Kristupo Daukšos, Lauryno Ivinskio, Mykolo Miežinio, paminėti neišlikusių žodynų autoriai. Nurodyti naujausi dokumentiniai rankraštiniai žodynų leidimai ir jų rengėjai (Onos Kazūkaskaitės parengtas Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbų žodyno faksimilinis leidimas, 2016).

Atskirai aprašomas Antano Juškos pradėtas rengti ir kitų autorių redaguotas šnekamosios kalbos žodynas, jo leidimo aplinkybės.

„Lietuvių kalbos žodyno“ pradžia, žinoma, siejama su Būgos darbais ir jo kartoteka. Vienas poskyris tiksliai pavadintas „Kazimiero Būgos leksikografijos užmojai“. Jų būta tikrai didelių: teikti tiek savus žodžius, tiek skolintus, raštų ir šnekamosios kalbos, ne vien bendrinius, bet ir tikrinius, taip pat nurodyti žodžių etimologiją, istoriją, paplitimą, netgi gramatinių formų istoriją ir pan. Toliau apie 30 puslapių skiriama Juozo Balčikonio ir kitų autorių rengtam LKŽ, aprašomos žodyno rengimo, kartotekos kaupimo ir saugojimo aplinkybės, nušviečiama redaktorių bei talkininkų veikla. Bandoma

palyginti pirmųjų ir vėlesnių tomų leksikografinio metodo skirtumus, pavyzdžiui, aptariami frazeologijos pateikimo žodyno straipsniuose kitimai. Čia remiamasi ir Aldono Pupkio monografija „Juozas Balčikonis ir didysis *Lietuvių kalbos žodynas*“ (2013). Ypač daug dėmesio skiriama žodyną rašiusiems ir redagavusiems žmonėms bei žodžių rinkėjams. Autorius jaučia pareigą savo knygoje paminėti dar gausybę pavardžių. Matyti, kiek jam svarbus kolektyvinis darbas, kiek prasminga nuotraukomis atspindėti žodyno rengimo realijas. Balašaitis pabrėžia LKŽ svarbą kalbotyrai ir norminamajai veiklai, vertimui ir lyginamiesiems tyrimams.

Knygoje pristatomi ir elektroniniai LKŽ leidimai bei internetinė jų versija (2017). Taip pat atkreipiamas dėmesys į „Lietuvių kalbos išteklių informacinę sistemą“ (LKIIS), kurioje galima rasti suskaitmenintą „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, sisteminius žodžių ryšius atskleidžiančius Sinonimų, Antonimų, Frazeologizmų ir Palyginimų žodynus, dvikalbių elektroninių žodynų, per 600 tūkstančių kortelių iš LKŽ pagrindinės ir papildomų kartotekų ir kt.

Konkrečiais pavyzdžiais parodoma, kaip iš žodžių, jų vedinių ir vartosenos pavyzdžių (veiksmažodžių *arti, kelti*, daiktavardžių *linas, rugys, ranka*) atsiskleidžia lietuvių pasaulėvaizdis ir vertybės. Akcentuojama LKŽ reikšmė ir skatinama toliau kaupti ir fiksuoti žodžius bei jų vartosenos pavyzdžius. Nurodyta keletas į žodynus dar neįtrauktų žodžių.

Paskutiniame poskyryje aptariama norminamųjų žodynų raida. Pradedama nuo 1948 m. pasirodžiusio „Lietuvių kalbos rašybos žodyno“ ir Prano Skardžiaus, Stasio Barzduko ir Jono Martyno Laurinaičio 1950 m. Bylenfelde išleisto „Lietuvių kalbos vadovo“. Apžvelgiami „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ pirmieji leidimai ir jų autoriai. Tuome-

tinę politinę situaciją aiškiai rodė konkrečių žodžių *agentas, armija, bažnyčia, buožė* aiškinimas ir vartosenos pavyzdžiai, taip pat žodžių atranka: į žodyną nepateko tokie žodžiai kaip *adventas, dekalogas, komunija* ir pan. Autorius pasakoja, kaip jis pats yra atkreipęs dėmesį į kai kuriuos taisytinus DŽ žodžių aiškinimus, aktualių terminų poreikį, priesagos *-imas* daiktavardžių perteklių.

1998 m. buvo parengti „*Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* rengimo pagrindai ir principai“. BŽ iki šiol teberengiamas ir skelbiamas dalimis elektronine forma. Kad jis skiriasi nuo DŽ, rodo autoriaus pasirinkti trijų žodžių *bažnyčia, religija* ir *rūpestis* žodynų straipsnių pavyzdžiai.

Paskutinis knygos skyrelis „Rūpestis dėl lietuviško žodžio“ pradėtas gana optimistiškai – daug visko yra nuveikta kalbos labui. Bet dabartinė globalizacijos grėsmė, anglybių gausa, menkstantis moksleivių raštingumas, nevykusios švietimo reformos, svetimvardžių rašymas originalo kalba jau turėtų nuteikti pesimistiškai. Čia galima spėti, kad požiūrį į dabartinę kalbos būklę lemia ir kartų skirtumai, nes dabartinė kalbos padėtis vertinama gana įvairiai ir ne visiems ji atrodo prasta. Svarbu, kaip ir pats knygos autorius kviečia, ne tik rūpestingai surašyti lietuviškus žodžius žodynuose, bet ir rūpintis jų vartoseną: tiek viešojoje erdvėje, tiek namie.

Vilma Zubaitienė